

jiné závody i nadále zůstat v soukromých rukách, ale uznalo se, že nové formy budou lépe vyhovovat současné sociální situaci. Aron nevyzdvihuje myšlenky společné základny státního kapitalismu a lidového kapitalismu, ačkoli v podstatě o to jde. Za prvek socializace západních hospodářství možno považovat i sociální zákonodárství a zákonodárství daňové.

Předposlední dvě kapitoly jsou věnovány zpomalení a zrychlení procesu ekonomického růstu. Zpomalení mělo historické kořeny: souviselo s urychlením tempa růstu po prvé světové válce v USA a od roku 1928 v SSSR. Ekonomika západní Evropy se s tím jen pomalu vyrovnávala. V USA se rychle zvyšovala produktivita práce, která v Evropě zůstávala. Po druhé světové válce došlo k oživení. Souviselo to s obnovou průmyslového parku, zčásti zničeného válečnými událostmi. Tempo a produktivita rostly i přesto, že 80–85% obyvatelstva pracovalo v odvětvích, kde se s rychlejším růstem produktivity nedá počítat.

V závěrečné kapitole dochází R. Aron k předběžným závěrům. Rekapituluje svůj metodický přístup, vycházející ze tří rovin: první je abstraktní hladina ideálního schématu, druhou jsou změny sociálně ekonomické, třetí pak konkrétní historický obraz západní a sovětské společnosti. Všechny společnosti vidí R. Aron jako heterogenní v trojím smyslu: první heterogenita je v dělbě práce, na druhém místě jmenuje nerovné rozdělení bohatství (říká: *hierarchie bohatství*), třetí prvek vidí v pluralitě skupin, které se stýkají a potýkají. S bohatstvím souvisí moc a prestiž, s pluralitou skupin souvisí třídní boj. Všechny tyto momenty jsou předmětem sociologie. Hlavní role v budoucnu připadá dvěma druhům inteligence: inteligenci technické a inteligenci netechnické. Průmyslové společnosti 20. století jsou *de iure* pacifistické, *de facto* válečné. Ve vztahu k Sovětskému svazu dochází R. Aron, opíraje se o studie Maurice Alaise, k názoru, že SSSR udrží i nadále tempo růstu a rozvoje těžkého průmyslu. Na druhé straně předpovídá, že Sovětský svaz neuspěje v agrární politice, kterou Aron považuje za rozhodující pro konečný úspěch či neúspěch socialistického systému hospodářství. Proti těmto závěrům ovšem rozhodující bude historická skutečnost.

Vladimír Srb

Sociología de la Seguridad Social

Jsou dva důvody, proč recenzovat knihu Sociología de la Seguridad Social (Sociologie sociálního zabezpečení), která vyšla jako soubor materiálů ze 14. sjezdu Mexické sociologické společnosti v roce 1963 na universitě v Sinaloa (vydavatelem je Instituto de Investigaciones Sociales de la Universidad Nacional Autónoma de México):

1. Recenzi se snažím upoutat pozornost čtenářů časopisu k tomuto oboru, který je

v naší sociologii převzavivě opomíjen, ačkoli by si zaslouhoval pozornosti mnohem větší. Má četné a důležité souvislosti s daným společenským systémem.

2. Kniha poskytuje pohled do sociologie v latinskoamerických zemích, zejména v Mexiku, o níž toho víme poměrně velmi málo.

Je jistě pozoruhodné, že celý kongres mexických sociologů byl věnován otázkám sociální bezpečnosti, sociální spravedlnosti, problematice zabezpečení lidí v různých životních situacích. Kdo však vývoj společenských věd v těchto zemích aspoň zběžně pozoruje, není tímto faktem překvapen. Latinskoamerické země, zvláště Mexiko, Chile, Venezuela, Argentina, Brazílie a snad i některé další se zabývají zejména takovými oblastmi sociologie, které mají blízko k praktickým společenským otázkám. Uvedené otázky v tom hrají nemalou úlohu. To platí do jisté míry o mnoha jiných rozvojových zemích v Asii nebo v Africe.

Kongresu mexických sociologů se zúčastnila řada odborníků ze zemí Latinské a Severní Ameriky. Z Evropy byly zastoupeny jen některé země; ze země socialistického tábora nebyl zastoupen nikdo, což vzhledem k tématům byla škoda.

Očištěny jsou referáty, které lze rozdělit pro naši potřebu do dvou skupin:

- referáty s tematikou mezinárodní,
- referáty s tematikou latinskoamerickou, popřípadě čistě mexickou.

Budu se zabývat jen první skupinou. První pohled na názvy jednotlivých kapitol ukazuje, že předmět sociologie je chápán velmi široce, takže zasahuje do mnoha vědních disciplín i praktických úseků.

V úvodních příspěvcích je obsažen přehled literatury (str. 61–83), historický přehled oboru a vysvětlení některých základních pojmů a kategorií. L. Mendieta y Nuñez nazval svou staf „Úvod do sociologie sociálního zabezpečení“ (str. 41–49). Sociální bezpečnost chápe v širším smyslu jako činnost celého státu. Připisuje jí tyto úkoly:

- Radikální změna sociální struktury států a mezinárodních vztahů.
- Vhodná fiskální politika.
- Spravedlivé rozdělení národního důchodu.
- Státní plánování.
- Nová koncepce svobody, která má obsahovat také pojmy spravedlnosti a solidarity.

V tomto pojetí, které je pro latinskoamerické země běžné, je patrné, jak pojem sociální bezpečnosti a sociálního zabezpečení vede sociology k poměrně progresivním názorům na řešení společenských problémů.

Dva další referáty se zabývají vývojem sociální bezpečnosti. Jejich autory jsou J. Bernaldo de Quirós a S. A. Queen (str. 87–112).

A. Hazas ve svém referátu o pojmu sociální bezpečnosti (str. 131–137) zdůrazňuje nutnost nové orientace ekonomické a poli-

tické v zemích, jež sociální bezpečnosti chtějí dosáhnout.

První kapitola se zabývá teorií sociálního zabezpečení. Uvádí ji pracovník Mezinárodní organizace sociálního zabezpečení V. Rys referátem, nazvaným „Sociologie sociálního zabezpečení“ (str. 141–176). Zdůrazňuje institucionální charakter sociálního zabezpečení. Tato instituce je výsledkem dlouhého historického vývoje. Pozoruhodné je třídění sociologických faktorů sociálního zabezpečení na vnější a vnitřní (z hlediska státu). V celé knize je to nejsystematičtější sociologický pohled na sociální zabezpečení. Další příspěvek venezuelského profesora sociologie P. Barbozy de la Torre (Některé aspekty sociálního zabezpečení, str. 177 až 184) v tradici iberoamerické sociologie redukuje výklad pojmu na psychické složky (postoje a přání).

Druhá kapitola je věnována metodologii sociálního zabezpečení. Uvádí ji profesorka bruselské univerzity H. Janneová statí „Funkcionální zkoumání sociálního zabezpečení“ (str. 207–214). Patří k pozoruhodným částem knihy. Je to podnětná staf, která navíc dobře osvětluje funkci sociálního zabezpečení v moderní společnosti a její neslučitelnost se starým liberalistickým pojetím státu. Funkcionální analýza se tu ukazuje jako vhodný nástroj ke zkoumání makrostrukturálních útvarů a procesů.

Třetí kapitola má název „Sociální zabezpečení a obyvatelstvo“. Pokouší se řešit demografické aspekty problému. Největší pozornost upoutává studie známého francouzského demografa A. Sauvyho o vztazích mezi sociálním zabezpečením a demografií (str. 237–254). Zabývá se hlavně vztahem ekonomicky aktivního a neaktivního obyvatelstva.

Další kapitoly se zabývají sociálním zabezpečením v městském a venkovském prostředí (kapitola 5.), jeho významem pro rodinu (6.), různými rasovými a národnostními skupinami (7.), vztahem sociálního zabezpečení a axiologie, kde jsou patrné vlivy existencialistické filosofie (kap. 8.), otázkami volného času a kultury (kap. 9.), zdravotnictvím (kap. 10.), plánováním (kap. 11.) a rozvojem země (kap. 12.).

V závěru se praví (str. 605): „Svou povahou, cíli a dynamikou je [sociální zabezpečení] sociální jev, jehož zkoumání má výrazně sociologický charakter. Sociologie má zkoumat sociální zabezpečení, jeho různé historické a institucionální aspekty, vnitřní a vnější faktory, jež působí na jeho rozvoj, společenské skupiny a struktury, v nichž funguje“. Tento závěr lapidárně ukazuje možnosti sociologie sociálního zabezpečení také u nás.

Celá kniha by v evropských poměrech měla asi stručnější dikci. Podává dost systematický přehled problematiky oboru a je-

jího řešení, není to však ještě důkladný vědecký systém. Vypracovat takový systém by byla skvělá příležitost pro naši sociologii. Byl by to její hodnotný příspěvek k mezinárodní sociologii, který by mohl ukázat funkci sociální bezpečnosti v socialistickém společenském systému.

Václav Lamser

Literatura jako umění a jako zboží

(Leo Lowenthal k otázce metod a problémů sociologie literatury)

Sociologická interpretace tzv. umělecké (vysoké) a masové (nízké, zábavné, okrajové, periferní, marginální aj.) kultury vůbec a literatury zvláště se ve světovém měřítku netěšila a dosud netěší zvláštní pozornosti společenských věd. Akademické disciplíny, které se tradičně zabývaly vývojem a rozbohem dokumentů lidské kultury a jsou poznamenány specializovaným resortnictvím (úzké zřetele estetizující, filologizující, historizující bez uvědomění společenského kontextu), se daly překvapit nevidaným přívalem a náporom masové kultury — od literárních bestsellerů přes komerční filmy až po společenské hry — a projevily vůči ní rozpaky a bezradnost. K projevům této bezradnosti patří indiferentnost, apatie, vznešená povýšenost, okázalý nezáměr.

U nás daly následky primitivismu, omezenosti a deformaci období tzv. kultu osobnosti této všeobecné situaci specifické zabarvení. Jak správně poznamenal L. Sochor v úvodu k rozboru Goldmannovy studie o sociologii románu¹, sociologické pojetí kultury je u nás namnoze chápáno jako jakési pejorativum, zjednodušující a zkrslující složité vztahy mezi duchovní kulturou a sociální skutečností, ekvivalentní „vulgárnímu sociologismu“². Z obavy o svébytnost a autonomii uměleckých děl je sociologická interpretace tolerována nejvýš ještě v oblasti masové kultury, kde jsou estetické zřetele považovány za irelevantní, kde se tedy už sociologii „nedá nic zkazit“.

Na Sochorovu podnětnou úvahu, apelující právem na potřebu sociologického výzkumu literárních jevů v duchu tvořivého marxismu, reagoval J. Cigánek poznámkou *Znovu sociologie literatury* v Literárních novinách (č. 35/1965). Rozvíjí tu Sochorovy postřehy takto: „Při účtování s nedávnou kulturní minulostí rádi hovoříme v pejorativních souvislostech o sociologickém, resp. vulgárně sociologickém, pojetí literatury... Měříme-li však nedávnou minulost měřítky rozvinuté empirické sociologie, je víceméně deklarativní a deklarující koncepce umění jako »společenského jevu« z let padesátých dost nemilosrdně kompromitována. Ukazuje se, že i tradiční doména marxismu, tj. sociální výklad uměleckých děl, utrpěla v období

¹ *Sociologie románu*, Dějiny a současnost, 1965/2.

² Je zajímavé, že takovému defenzivnímu pojetí jsou poplatny i některé náročné filosofické

práce, jako např. partie o umění v Kosíkové *Dialektice konkrétního*, která vůbec postrádá sociologickou dimenzi.

dominujícího dogmatismu tolik šrámů a trhlin, že i v rámci současné sociologie umění statuje spíše v roli zaoštalého podivína, který namísto výkladu zařikává. "A autor poznámky dodává, že si tuto skutečnost smutně uvědomil při četbě knihy Leo Lowenthala *Literatur und Gesellschaft* (Luchterhand, 1964). J. Cigánek tak vyjádřil pocit, který s ním sdílí literární kritici a historici, tj. ti, kdo se snaží obohatit a oplodnit domény svého profesionálního zájmu o nové postřehy, podněty, horizonty a dimenze vědního oboru, který u nás začíná nabývat domovského práva už ne jen podle jména — pocit, který s ním s tím větším smutkem spojuje i samy sociologie.

Úkolem této práce je po Cigánkově informaci, která se omezila jen na několik hlavních obsahových rysů Lowenthalovy knihy, obrátit pozornost odborné veřejnosti k metodologické stránce Lowenthalova pojetí sociologie literatury, která v širším kontextu platí i pro metodologii sociologie kultury vůbec. Jako základ jsme vzali anglický originál Lowenthalovy knihy, který pod názvem *Literature, Popular Culture and Society* vyšel roku 1961 v Englewood Cliffs, New Jersey.

Kdo je Leo Lowenthal?

Lowenthal, jeden z předních současných sociologů Spojených států, je zároveň literární kritik, historik a filosof mezinárodního formátu. Narodil se ve Frankfurtu n. M. roku 1900 a po studiích na třech německých univerzitách pracoval od roku 1926 v Institutu für Sozialforschung ve Frankfurtu a později v New Yorku. Když musil natrvalo opustit Německo, stal se roku 1941 lektorem sociologie na Kolumbijské universitě a po kratším pobytu v „Centre for Advanced Study in the Behavioral Sciences“ na Standfordské universitě v Kalifornii působí jako docent a od roku 1956 jako profesor sociologie na Kalifornské universitě v Berkeley. Jeho badatelský zájem sociologa má dvě vyhraněné oblasti: sociologii masové komunikace (a na úseku masové kultury zejména analýzu vlivu rozhlasu) a sociologii literatury. K jeho nejznámějším publikacím patří: *Prophets of Deceit* (s N. Gutermanem) z roku 1949, *Culture and Social Behavior* (s M. S. Lipsetem), *Literature and the Image of Man* z roku

1957 a námi již uvedená kniha (angl. orig. 1961, něm. verze 1964).

Publikace *Literature, Popular Culture and Society* se skládá z několika esejů, napsaných v různých časových obdobích za posledních třicet let³. Přece však má jednotící téma, základní svorník, syntetizující autorovy dlouhodobé vědecké zájmy.

Mnohostrannost, komplexnost pohledu a přístupu, úsilí o syntézu v rámci společenskovedních oborů, v němž sociologie je základním článkem širokého referenčního systému, je prvním předpokladem a zároveň i hlavním rysem Lowenthalovy metody zkoumání literárních jevů. Po první světové válce studoval čtyři roky společenskou vědu a další čtyři roky literární historii, přičemž se celých těchto 8 let zároveň věnoval systematickému studiu filosofických disciplín. Po celou dobu svého pobytu ve Spojených státech, tedy po více než 30 let, se zabývá převážně sociologickou analýzou, zejména když se sociologie stala jeho odbornou profesí. Lowenthal o tom píše sám v úvodu ke knize, již se zabýváme: „Tato holá fakta mého intelektuálního života mohou označovat, že se k jednoznačně definované specializaci ani nepřiznávám, ani se jí nechlubím. Věřím, že to je výhoda“⁴. Přístup k sociologickému výzkumu z pozic humanitních věd, aniž ztrácíme ze zřetele sociologický pohled na tyto obory, je americkému autorovi základní premisou badatelského úsilí a jen lituje, že resortnické zájmy jednotlivých akademických specializací — („stubborn claims of privilege“) jen zatemňovaly tuto jednotu společenských disciplín⁵.

Odvolává se na francouzského filosofa a politického myslitele Ch. de Bonalda, pokládá Lowenthal literaturu za zvláště vhodného nositele základních symbolů a hodnot, integrujících jednotlivé sociální skupiny⁶. V tomto smyslu literatura zahrnuje dva mocné kulturní komplexy: *umění* na jedné straně a *zboží* určené pro trh na straně druhé.

Literatura jako zboží je především indikátorem sociálních a psychologických charakteristik mas, jejich typických forem chování, postojů, věr, předsudků a aspirací. Symbolický význam tohoto zboží zvláštního druhu jako diagnostický nástroj pro studium člověka v moderní společnosti nelze nikdy přecenit. Literatura jako umění je na druhé straně výtvorem individuí a je prožívána

individuálně. Zdá se tedy, že je vzdálena zájmu společenskovedních pracovníků, a ti se jí dosud skutečně vyhýbají, alespoň ve své profesionální práci. „A přece je mým hlubokým přesvědčením, že zvláště od úsvitu naší éry za renesance znamená tvůrčí umělecká literatura jeden ze základních zdrojů studia vztahu mezi člověkem a společností“⁷. Už v úvodu ke své práci *Literature and the Image of Man* (Boston 1957) Lowenthal napsal: „Právě umělec portrétuje to, co je reálnější než realita sama“ — a rozboru této své teze věnuje značnou část knihy, o níž uvažujeme. Jeho analýza plně potvrzuje poznatek, který je dnes už všeobecným majetkem nejen sociologů kultury — že totiž hranice mezi tzv. vysokou a tzv. nízkou literaturou je velmi pohyblivá a relativní⁸.

K otázce vztahů mezi oběma kulturními komplexy, k jednomu z nejzávažnějších problémů sociologické interpretace kultury, načrtává Lowenthal plán výzkumu, vztahující se k vědecky fundovaným odpovědím na tyto hlavní otázky:

1. Máme tu co činit s dichotomií, anebo jde o dva pojmy, které vznikly v různých logických kontextech?
2. Jsou rovnice umění ↔ vzhled ↔ elita na jedné straně a populární umění ↔ zábava ↔ masové obecnstvo na straně druhé platné?
3. Může se z umění stát populární kultura? A za jakých podmínek?
4. Bude se rozšiřováním prostředků masové komunikace v moderní společnosti propast mezi uměním a populární kulturou zvětšovat?
5. Kdo rozhoduje o druzích zábavy a umění, předkládaných v dané společnosti?
6. Co je „dobré“ a co „špatné“ v jednotlivých uměleckých oborech a v populární kultuře?

Vyřešení těchto problémů se podle Lowenthala stane základem teorie populární kultury, kterou prozatím není s to ani začít formulovat⁹.

Formulace teorie populární kultury přispěje k sociologické interpretaci literatury jako umění a jako zboží, jejíž základní problematiku Lowenthal inventarizuje takto: *vztah mezi literaturou a společenským systémem, postavení spisovatele ve společnosti, společnost a sociální problémy jako literární materiál, společenské podmínky úspěchu.*

Pokud jde o první z aspektů a rovin této problematiky, je tu prvním úkolem „situovat literaturu do funkčního systému (frame) uvnitř každé společnosti a zase uvnitř různých úrovní stratifikace této společnosti“¹⁰. Druhým úkolem sociologa je studium literárních forem. Epika, lyrika, drama, román

mají specifické sociální souvislosti. Za klasický počátek studia tohoto aspektu považuje americký autor knihu G. Lukáče *Die Theorie des Romans* (Berlin, 1920).

Spisovatel je „specializovaný myslitel o individuui“, „intelektuál per se, pro něhož objektivní pramenné materiály jsou jen arbitrárním arsenálem vztahů, jehož užívá — užívá-li ho vůbec — vzhledem ke svým zvláštním estetickým záměrům“, a představuje „prototyp intelektuálního chování“¹¹. Problematika tohoto druhého aspektu studia se týká jednak subjektivních podmínek tvorby (literární tvůrce, resp. výrobce jako psychosociální individualita), jednak objektivních skutečností (zdroje prestiže a příjmů, tlak institucionalizovaných činitelů sociálního ovlivňování, vliv technologie a tržních mechanismů aj.), jednak mezních problémů subjektivních a objektivních aspektů.

Literární dokumenty hodnotí Lowenthal jako druhotný pramen pro historickou analýzu. Stávají se tím cennější, čím je méně primárních pramenů pro dané období. Literární památky patří do oblastí propedeutiky studia dějin a sociologie společenského vědomí. Po celá dlouhá uplynulá období byla literatura jediným zdrojem informací např. o soukromých mravech a módách, který tu byl k dispozici. K největším nedostatkům současných biografií, jimž americký sociolog věnoval speciální studii velmi známou v odborné literatuře (viz pozn. 3), patří pokusy interpretovat literární postavy zkratovými závěry na základě analogií s psychologii a mentalitou současného člověka. „Avšak ženy jako paní Bovaryová, Anna Kareninová nebo Faustova Markétka nemohou být interpretovány pouhou analogií: jejich problémy prostě dnes nemohou být prožívány, protože atmosféra, z níž vyrůstaly jejich konflikty, minula“... „Je úkolem sociologa literatury uvést zkušenost imaginárních charakterů ve vztah k specifickému historickému klimatu, z něhož pocházejí, a tak učinit z literární hermeneutiky součást sociologie vědění“¹².

Pod poslední kategorií problémů spadají podle Lowenthala tři skupiny otázek. Je to za prvé problém rozsahu poznání všeobecné sociální konstelace (all-embrancing social constellation), za níž se píše a čte (např. vliv války a míru, ekonomické konjunktury a deprese; vztah mezi distribuovanou a konzumovanou literaturou a jinými prostředky masové komunikace, jak jej zkoumal např. P. F. Lazarsfeld, *Radio and the Printed Page*, New York 1940). Druhý pomocný zdroj je třeba hledat v oblasti sociálního ovlivňování (social control), kde by bylo záhodno studium zaměřit např. k vládním subvencím divadlům, praktikovaným v Evropě, k výběru symbolů veřejného ovlivňování od Nobelovy ceny až k lokálním odměnám, k for-

³ Kap. 1 *Populární kultura v perspektivě* je přepracovaná verze stati *Historical Perspectives of Popular Culture* (The American Journal of Sociology, leden 1950). Kap. 3 *Diskuse o umění a populární kultuře: Anglické 19. století jako case study* byla napsána roku 1957 jako *The Debate over Art and Popular Culture in 18th Century England*. Kap. 4. *Triumf masových idolů* byla publikována v letech 1942/43 pod názvem *Biographies in Popular Magazine* (Radio Research). Kap. 5 *Literatura a společnost* shrnuje stat *The Sociology of Literature* (Communications in Modern Society, 1948) a partie z knihy *Literature and the Image of Man* (1957).

⁴ L. Lowenthal, uved. kn., XI. — Lze věřit, že dlouhodobá předchozí erudice v jiných vědních oborech se může stát předností i pro většinu našich sociologů, jimž objektivní postavení této

disciplíny v Československu po více než čtvrt století znemožňovalo systematické a hluboké studium.

⁵ Tamtéž, str. XI.

⁶ Interpretační tendenci vykládat každý lidský čin jak v jeho bezprostřední realitě, tak v jeho symbolickém významu, již Freud vyvažoval mechanistické sklonky svých teorií, razila psychoanalytická psychologie cestu, po níž se později ubírala sociální psychologie, kulturní antropologie a sociologie kultury. Tento rys freudismu právem zdůraznil J. Cvekl ve svém kritickém pohledu na ego-psychoanalýzu z hlediska současných názorů (*Ego-superego-id*, Literární noviny 1965/35). Je zbytečné připomínat, že většina amerických sociologů kultury, Lowenthala nevyjímaje, tvořivě recipuje vše, co je na Freudových myšlenkách živé a racionální.

⁷ Tamtéž, str. XII.

⁸ Nové zajímavé poznatky na toto téma přinesla R. Grebeníčková v článku *O literatuře nízké, zábavné a masové* (Divadlo 4/1965).

⁹ Tamtéž, str. XVIII–XXI.

¹⁰ Tamtéž, str. 141.

¹¹ Tamtéž, str. 142.

¹² Tamtéž, str. 144. Autor upozorňuje na studii E. Bentleyové v článku *The Playwright as Thinker* (New York 1946) jako na mimořádně úspěšný pokus převádět soukromý život do sociální scenerie a pak jí vykládat v sociologicky významných pojmech.

mám manipulovaného ovlivňování (reklama), k censurě, k institucionizovaným restrikcím (index katolické církve), k ovlivňování neformálnímu (od recenzí až ke kavárenským debatám) atd. Třetí činitel sociální podmíněnosti úspěchu je spojen s technologickými změnami a s jejich ekonomickými a sociálními důsledky. Za základní teoretickou práci v této souvislosti považuje Lowenthal, pokud jde o oblast umění, stať M. Horkheimera *Art and Mass Culture*¹³. Poměrně málo je známo o kumulativních účincích technologických změn co do jednotlivých masových sdělovacích prostředků: Čtou lidé více knih, protože vidí více filmů a poslouchají více rozhlasových pořadů, anebo je tomu naopak? Jestliže víme mnoho o klinických defektech při čtení, je tomu zcela jinak pokud jde o intelektuální čtenářskou selektivitu.

Pokud jde o úkoly, které musí řešit sociologie literatury, leží podle Lowenthala ve čtyřech oblastech analýzy, ohraničujících čtyři terény výzkumu:

Za prvé je nezbytné zkoumat funkční obsah jednotlivých děl na základě kvalitativní a kvantitativní inventarizace obsahu, vzniklé komparativními studiemi. Vědecké studium je tu ve zřejmém nepoměru k běžné přejímaným spekulacím. Je např. pravda, že hlavní funkci masové literatury je uspokojovat unikové tendence lidí, kteří trpí frustrací, když funkční obsah dnešního románu je spíše informativní než unikový?

Druhou oblastí je výzkum latentního základu a smyslu toho, co autor explicitně formuluje, co vypovídá mimo práh čtenářova vědomého subjektu. „Více či méně vědomě, obvykle méně, je autor manipulátorem, jenž se pokouší vyslat určité zprávy (to get over certain messages), které obražejí jeho osobnost a osobnostní problémy“¹⁴. Vydestilovat latentní důsledky z jejich formulovaného obsahu je úkol, jehož metodika a technika dosud čeká na prověření.

Do třetí oblasti spadá výzkum kulturního dědictví a zejména komparativní studium, při němž by bylo záhodno srovnávat současné periferní prostředky masové komunikace s „ideologickým a emocionálním obsahem tradiční a úctyhodné literatury“¹⁵, abychom získali hlubší pohled na vývoj čtenářových zálib, potřeb a zájmů a zejména na mechanismy jeho adaptace¹⁶.

Pro sociologickou orientaci československého literárněvědného bádání, potřebnou jako sůl, jsou v knize *Literature, Popular Culture and Society*, stejně jako v jiných Lowenthalových publikacích, celé baterie podnětů, námětů i postřehů metodologické i obsahové povahy. Podle našeho názoru by bylo velmi plodné rozvinout *dialog*, který by

v dané etapě především ohledával terén a třibil stanoviska a měřítka.

V rámci tohoto dialogu by se mělo především:

a) srovnat různé marxistické a nemarxistické koncepce současné sociologie literatury v zahraničí (bylo by např. srovnání po-
učné konfrontovat nemarxistu L. Lowenthala, hluboce poučeného Marxovými myšlenkami, s marxistou L. Goldmannem);

b) analyzovat a rozvinout cenné sociologické postřehy v dílech Marxe a Engelse o umění a literatuře (např. Marxův rozbor bulvárních pařížských románů Eugèna Sue);

c) kriticky navázat na práce G. Lukáse, zejména jeho knihu *Die Theorie des Romans*, a zhodnotit průkopnický přínos sovětské avantgardní vědy dvacátých let (Šklovskij, Žirmunskij aj.) k vývoji sociologie literatury;

d) poučit se z prvků domácí pokrokové tradice v této oblasti (B. Václavek, L. Svoboda, K. Teige, bratři Čapkové a další), a tvořivě je rozvíjet.

Tento dialog je chápán jako dlouhodobý program vědecky fundovaného studia, který je třeba postupně přesněovat, doplňovat a konkretizovat. Bude tak získána výzbroj m.j. i pro zvláště naléhavý a palčivý úkol, který už vstoupil na pořad dne: pro sociologickou analýzu naší současné *masové kultury*.

Lowenthalovy studie jako celek v rámci současné západní sociologie dotvářejí obraz *zvěčnění* moderního světa také v oblasti kultury. Jestliže jsme v ČSSR přes všechny rozdíly nedílnou součástí moderní industriální společnosti, pak je našim úkolem ukázat, do jaké míry platí diagnóza amerického vědce i pro naše poměry.

Bedřich Baumann

Ke knize Piotrowského „Zaměstnání žen a rodina“

Nesmírně závažný fakt trvalé tendence k socializaci člověka vyvolal jasně se projevující rozpor mezi sociálním a přirozeným v člověku; projevuje se v různých rovinách a vyvolává mnoho negativních momentů. Proniká především do jednoho z nejdůležitějších vztahů mezi lidmi — do vztahu mezi mužem a ženou. Toto je zdůrazněno i tím, že žena, která se stále více zapojuje do společenského dění, se také stále více socializuje, čímž se porušují citové vztahy k rodině. Aktualnost této problematiky, již se věnují sociologové a jiní odborníci, je v současné době zjevná v mnoha státech. Na otázku, je-li zaměstnanost žen skutečně příčinou vznikajícího odcizení mezi mužem a ženou a porušení stability rodiny a citového života dětí, pokusil se odpovědět polský sociolog Piotrowski ve své knize *Zaměstnání žen a rodina*.

Zde autor na základě širokého materiálu svých a jiných existujících průzkumů a sta-

tistického materiálu ze své země i ze zemí kapitalistických se snaží odpovědět na základní otázku: do jaké míry společenská práce ženy mimo domov se integruje s její rolí v rodině? Dokazuje, že profesionální práce žen se bude i nadále rozvíjet a že práce žen se stává nejen společensky nutnou a uznávanou, ale že není v rozporu s její rolí jako ženy a matky, že se práce stává integrální složkou její role mateřské a rodinné a že tento proces je nutně objektivním důsledkem industrializace společnosti.

Pozastáváme se podrobněji u každé z deseti kapitol této knihy.

V první kapitole autor především ukazuje, jak různorodé názory vyvolala a vyvolává sociální revoluce související se zapojením žen do práce, které vzrůstá v poslední době u vdaných žen a zvláště u žen s dětmi mladšího věku. V socialistické společnosti zvláště v padesátých letech byl tento moment obhajován jako nutný předpoklad emancipace žen; v Polsku byl zdůrazňován nejvíce v údobí šestiletého plánu (r. 1950–56), kdy byla nejvyšší potřeba pracovních sil. Překotné a často formální zapojování žen do pracovního procesu vyvolalo pochopitelně mnoho negativních jevů v rodině. Zároveň vyvolalo různé reakce jak ve společenských institucích, tak i v tisku. Nejvíce se tvrdilo, že prohlubující se krize rodiny a vzrůstající chuligánství souvisí se zaměstnaností žen. Mnozí autoři viděli nápravu jevu ve zvýšení rodinných podpor a návratu žen do domácnosti. Tento typ postoje vyústil v tvrzení, že práce mimo domov není žádoucí pro ženy, které mají děti. Jejich společenská role je vyznačena především jejich funkcí jako ženy a matky. Zároveň vzniklo protikladné stanovisko, že žena musí být v zásadě rovnoprávná s mužem a že je to možné uskutečnit jedině zaměstnaním žen mimo domov. Nejstřízlivější bylo třetí stanovisko: zachování harmonického vývoje obou rolí ženy bez přeceňování kterékoliv z nich. Tyto různorodé názory pochopitelně vyvolaly v různých místech a organizacích různé postoje k ženám. Autor zdůrazňuje, že rozhodující musí být imanentní tendence žen samých a že je proto třeba shromáždit systematické poznatky o práci žen mimo domov a zjistit, v jakých podmínkách vznikla, jaké jsou její příčiny a význam. Přitom klíčovým problémem zaměstnanosti žen je rozbor vdaných zaměstnaných žen, u kterých se jejich specifická role ženy a matky střetává se sociální rolí, kdy žena často stojí na „rozcestí“ — má-li pokračovat ve své kariéře anebo vychovávat děti. Toto všechno bral autor na vědomí při rozboru problematiky zaměstnaných žen, která v důsledku industrializace společnosti a změny společenských vztahů již hluboko zapustila kořeny. Vycházejí z této základní otázky, která také vyvolává nutně i změnu tradiční funkce rodiny, naznačuje autor genezi, rozvoj a zvýšení zaměstnanosti žen.

V další kapitole pojednává autor o formách tohoto rozvoje. Teoreticky rozebírá různá pojetí forem práce a ukazuje, že za zaměstnaného je třeba pokládat každého, kdo

se živi svou vlastní prací. Vychází přitom ze zřetele k věkové skupině a uvádí, že ženy ve zvýšené míře přecházejí ze stavu pomáhajícího člena rodiny do stavu samostatně zaměstnaných. Nejvíce se zvětšil počet žen zaměstnaných mimo zemědělství (v roce 1921 bylo v zemědělství 85 %, v r. 1960 59 %). Mimo zemědělství z každého 1000 žen vzrostl počet zaměstnaných ze 149 v r. 1931 na 308 v roce 1950 a na 400 v roce 1960. Proto hlavní těžiště při zkoumání problematiky zaměstnaných žen v Polsku se přesouvá na zaměstnání mimozemědělského charakteru. V důsledku velkého vzrůstu zaměstnanosti žen vůbec (v roce 1960 každá druhá žena žijící ve městě byla zaměstnaná), v letech 1946/50 vzrostl počet pracujících žen o 145 % a mužů o 110 %, v roce 1950/60 počet pracujících žen o 40 % a mužů o 27 % oproti předválečnému období. Toto je v knize podrobně rozebráno a ukázáno na tabulkách a grafech v porovnání s jinými státy od roku 1921. (Polsko stojí v r. 1955, pokud se týče počtu zaměstnaných žen, mezi socialistickými státy za NDR a ČSSR. V kapitalistických státech počet zaměstnaných žen vzrůstá buď pomalu, nebo někdy se i snižuje, jako ve Francii a Švédsku).

V třetí kapitole autor dokazuje, že zaměstnanost žen mimo zemědělství dostává více profesionální charakter a dokazuje to na procesu jejich kvalifikace. Vzrůst kvalifikace uvádí velmi podrobně na tabulkách a grafech. Přesto, že tradice žen v zaměstnání není tak velká a kvalifikace žen oproti mužům je vcelku nižší, není to s kvalifikací žen tak zlé. V některých oborech, zvláště u mladé generace, je nejen stejná jako mužů, ale dokonce i větší. Z tabulek je patrné, že kvalifikace žen (podle srovnání údajů z roku 1881 a 1923) vzrostla. Počet žen se středoškolským vzděláním je v některých závodech větší než počet mužů. Autor zdůrazňuje, že přitom ženy zastávají i nadále nižší postavení a mají při stejném vzdělání nižší plat než muži, a dále zaujímají málo vedoucích míst (průmyslových ředitelů jsou pouze 2 % žen, hlavních inženýrů 2 %, starších inženýrů 8 %, ředitelů škol 21 % atd.). V platovém zařazení cca 1500 zl. je 52 % žen a mužů až 91 %. Tím názorně ukazuje na existující diskriminaci žen v zaměstnání. Je to problém, který je aktuální i v ČSSR, což jasně zdůraznila konference o problému kvalifikace žen v Brně. Při rozboru aktivizace zaměstnanosti podle věku je na grafech patrný velmi zajímavý zjev, totiž, že nejvíce klesá zaměstnanost kolem 27–30 let. V tomto období neaktivnějšího mateřství je zřejmá potřeba brát na ženu zvláštní ohled.

To, jak probíhalo zapojování vdaných žen do zaměstnání během let 1931–1956, autor rozebírá v další kapitole a ilustruje tento fakt na velmi podrobných tabulkách a grafech — jak činí ve všech kapitolách, s ohledem na pracovní obor a podle věku, s ohledem na počet manželství podle roku jejich uzavření a podle věku (v roce 1931 průměrný věk vdavek byl u žen 24,6 let, v roce 1950 23,4 let, v roce 1959 22,5 let; počet manželství

¹³ *Studies in Philosophy and Social Science*, vol. IX. 1941.

¹⁴ L. Lowenthal, op. cit., str. 158.

¹⁵ Tamtéž, str. 159.

¹⁶ Vybírali jsme závažné a podnětné myšlenky především z kap. 5 uvažované knihy, nadepsané *Literatura a společnost*, op. cit., str. 141–161. Viz pozn. 3.